

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

16^e Jaargang.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1908

De wordingsgeschiedenis van den nieuwen Stuiver.

In April 1904 droeg Z. E. de Minister van Financiën aan den Muntmeester en den Kontrolleur-Generaal bij 's Rijks Munt op „een gemeenschappelijk rapport uit te brengen betreffende de invoering van een nikkelen 5-centsstuk en daaraan vast te knopen een voorstel betreffende de grootte, het uiterlijk en de legeering van een dergelijk stuk, vergezeld van een overzicht der kosten en baten, welke aan de invoering zouden zijn verbonden. Zijne Excellentie deelde verder daarbij mede, dat de mogelijke latere invoering van een nikkelen 10-centsstuk ter vervanging van het zilveren, niet moest worden uit het oog verloren.” 1) In de „*Nota betreffende den nikkelen Stuiver*”, door beide genoemde ambtenaren onderteekend en opgenomen in het *Muntverslag* 1906, waaraan wij het beloop der stuivers-barensweeën grootendeels ontleenden, deelen zij mede, dat niet streng werd vastgehouden aan de opdracht: invoering van een *nikkelen* stuiver, doch dat hun onderzoek zich ook uit heeft gestrekt over mogelijke muntstukken van andere metalen en dat daartoe verschillende proeven aan 's Rijks Munt werden vervaardigd, (door den stempelsnijder J. C. WIENECKE).

1) *Muntverslag* 1906, blz. 90.

Met toestemming van Z. E. den Minister van Financiën stond de Muntmeester ons die proeven, voor zoover ze het 5-centsstuk betreffen, ter beschrijving en afbeelding af. De proeven der 10-centsstukken blijven onbesproken en worden niet afgebeeld, omdat daarover nog geen officiëel rapport is verschenen.

De richting der proeven werd beheerscht door de vraag: een 5-centsstuk te vinden, dat door vorm of kleur voldoende afwijkt van de bestaande coupures van zilveren en bronzen munt, om niet tot verwisseling daarmede aanleiding te geven en dat tevens voldoende van de duitsche en belgische ongeveer gelijkwaardige munten verschilt, om in de grensprovinciën geen verwarring te veroorzaken 1).

Een oplossing was op drieërlei wijze te zoeken:

I. Bronzen stukken grooter dan het bestaande 2½-centstuk.

Vier proefslagen liggen voor ons, onderling alleen verschillende in grootte.

1) *Muntverslag* 1906, blz. 91.

Ze verschillen slechts door de vermelding der waarde op de Kz. van de bestaande $2\frac{1}{2}$ -centstukken, zoodat eene uitvoerige beschrijving overbodig geacht kan worden.

De middellijnen bedragen 30, 29, 28 en 27 m.M., alle wegen 8 gram; de middellijn van ons $2\frac{1}{2}$ -centstuk is $23\frac{1}{2}$ m.M., het gewicht 4 gram.

De proef n°. 3 (28 m.M.) werd indertijd met na te melden nikkelen proef n°. 9 aan den toenmaligen minister HARTE VAN TECKLENBURG overgelegd en

door dezen het meest geschikt geacht (om bij n°. 9 te vermelden redenen), ten gevolge waarvan een wetsontwerp werd ingediend tot invoering van dezen bronzen stuiver 1).

De openbare meening opperde echter bezwaren o. a. tegen de grootte van het toekomstig muntstuk, waarom, na het optreden van minister DE MEESTER, naast nieuwe nikkelen stuiversproeven, de bronzen stuiver n°. 4 (27 m.M.) werd geslagen.

II. Stukken, vervaardigd van eene combinatie van brons en nikkel, of van een ander dan deze beide metalen.

De hiermede genomen proeven gaven geen bevredigende resultaten, mangaanbronzen stukken vertoonden geen duidelijk verschil met in andere bronssoorten geslagene, aluminium en legeringen met aluminium, met dit metaal als voornaamste bestanddeel, waren als muntmetaal te licht en te zacht; de proefstukken in nikkel en brons waren òf niet bijzonder fraai, òf schrikten door de grootere fabrikatiekosten af.

Voor laatstgemelde proeven werden gebruikt dienststempels van den cent van 1904.

1) Zie *Tijdschrift* 1905, blz. 256.

Nº. 5 heeft een ronden bronzen kern, omsloten door een ring van nikkel, nº. 6 een ronden nikkel kern, omsloten door een ring van brons, bij beiden is de kern omgeven door een verhoogden cirkel.

Deze cirkel heeft uitsluitend ten doel de kern beter uit te doen komen.

Nº. 7 is geslagen met een niet veranderden stempel — waardoor de verheven cirkel om de kern vervalt — op een muntplaatje van nikkel met geelkoperen kern en doet denken aan de amsterdamsche loodjes voor „gereformeerd diakoniebrood” uit het midden der 18de eeuw.

De ring op deze „gelardeerde” stukken heeft

niets te beteekenen. Men dacht daardoor de kern duidelijker te maken.

Nº. 8 vertoont weder den verheven cirkel op Vz. en Kz. en is geslagen op een muntplaatje met bronzen Vz. en nikkelen Kz. Dit stuk komt mij het minst gelukkige voor van de genomen proeven.

Een ieder, die maar oppervlakkig den gang der muntbewerking kent, zal met verbazing van deze proeven hooren!

Ze zouden n.l. de fabrikage buitensporig bemoeilijken!

Bij normale munten n.l. heeft men slechts éénmaal het plaatje te ponzen, doch bij deze moet er voor elk muntstukje drie maal geponst worden!

n.l. éénmaal voor den buitenrand;

„ „ het gat, waarin de kern gelegd moet worden en

„ om dien kern te verkrijgen.

Daarbij zou het opzetten van den rand ook nog moeilijkheden geven, omdat het plaatje met dat groote gat (voor die kern) daardoor veel aan stevigheid zou verliezen en veel kans zou hebben, bij die bewerking krom gebogen en onbruikbaar te worden.

Bij het munten zelf, zou het voortdurend en regelmatig vullen der munttubes, die de plaatjes op den stempel moeten voeren, sterk bemoeilijkt worden door de noodige zorg om de muntplaatjes van de kernen te voorzien. Ze worden er n.l. los in gelegd en de bevestiging geschiedt door het aanpersen der stempels.

Wat het type betreft met de bronzen voor- en de nikkelen tegenzijde, zijn deze moeilijkheden van minder ernstigen aard, daar het geheele plaatje, in dit geval uit één strook metaal geponst kan worden, die uit de beide metaallagen samengesteld is. Om dergelijke metaaltinnen te verkrijgen zou men echter genoodzaakt zijn, zich steeds tot het buitenland te wenden.

De firma's FLEITMANN, WITTE en Cie. te Schwerte en BASSE & SELVE te Altena in Westfalen leveren dergelijke strooken voor muntdoeleinden. Ze zijn echter zeer duur. Platen van drie lagen metaal n.l. twee nikkelen gescheiden door één koperen of bronzen zouden de voorkeur verdienen. Het daarvan vervaardigde muntstuk draagt op de randdikte dan een zeer kenmerkend onderscheidingsteeken, hetgeen veel praktischer en mooier zou zijn dan deze proeve, welke door die verschillende voor- en keerzijde aanleiding tot veel verwarring zou hebben gegeven.

Het is echter niet praktisch om de fabrikage van *pas-munt* zoo kostbaar en moeilijk te maken, daar dit terrein toch door de valsche munters niet bij voorkeur „ontgonnen” zal worden.

Thans komen wij tot de proeven, die ten slotte geleid hebben tot de invoering van onze nieuwe stuivers:

III. Nikkelen stukken, door grootte of vorm afwijkende, zoowel van onze bestaande munten als van de belgische en deutsche nikkelmunten.

Het fraaiste proefstuk is ongetwijfeld het aan minister HARTE voorgelegde nikkel stuivertje, met ronde centrale opening.

9.

Vz. Boven de opening de koninklijke kroon, links en rechts door linten omslengerde eike- en oranjetakken, onder de opening: NEDERLAND - 1904

Kz. Links de waarde-aanduiding 5 CENTS, rechts drie korenaren, 20 $\frac{1}{2}$ m.M., 4 $\frac{1}{2}$ gram.

Tegen dit stuk bestonden, helaas, ernstige bezwaren: de Kz. had ongetwijfeld veel overeenkomst met de belgische 5-centimestukken, welke slechts pl. m. de helft der waarde van onzen stuiver en eveneens een ronde centrale opening bezitten.

Aan dit bezwaar had men wellicht tegemoet kunnen komen, door het maken van stukken met vierkante of ovale gaten, of met meer dan een gat, doch dit zou te groote technische moeilijkheden hebben opgeleverd, daargelaten dat laatstbedoelde stukken, zeker alles behalve fraai geworden zouden zijn.

De gaatjes worden vóór het munten in de plaatjes geslagen.

Bij het slaan van munten met een gaatje, hebben de stempels een lichte verhooging op die plaats om het gaatje wat te zuiveren tijdens het slaan. Indien de stempels vlak waren zou het gaatje *niet belangrijk* ingeperst worden, doch het staat beter als die verhoogingen op de stempels zijn.

Het hoofdbezwaar was, dat de doorboorde stuiver verwisseld zou kunnen worden met de belgische stukjes, die in het Zuiden van het land in omloop zijn. Daarboven vond „men” de korenaren geen geschikt motief! hetgeen ik, (W.), niet kan toegeven, op vele oude grieksche munten komt n.l. de korenäar voor 1).

1) Zie *Tijdschrift* 1905, blz. 258 (Uit koren stookt men jenever en een borrel kost 5 cents).

Waarom toch steeds die oranje-, eike- of lauriertakken en nooit iets anders?

Ovale, driehoekige, vierkante gaatjes, gaatjes aan den kant, meer dan één gaatje geven groote bezwaren bij het munten om de moeilijkheid deze gaatjes allen gelijk ten opzichte van de gravure op den stempel te plaatsen.

Dit bezwaar ligt echter geheel op het terrein van den werktuigkundige en de oplossing daarvan kan dus door ons niet beoordeeld worden.

Indien men echter niet met de mogelijke invoering van een nieuw nikkelen 10-centsstuk van het zelfde type had rekening te houden, zouden al deze bezwaren geheel verdwijnen door aanneming van een stuk, iets grooter dan het belgische 10-centimestuk met een veel grootere en daardoor beter tastbare centrale opening!

In Frankrijk waren kort te voren veelhoekige nikkelen stukken vervaardigd en in omloop gebracht. Hoewel met die weinig fraaie stukken voor oogen, zeer waarschijnlijk niet tot eene navolging van de fransche noviteit zou besloten worden, werden toch proeven in deze richting genomen.

10.

N°. 10 is geheel gelijk aan n°. 9 zonder gat in het midden, de effen ronde rand, vervangen door een golvenden rand, de omtrek is veertienhoekig.

Door dien veelhoek perst de rand naar de hoeken uit en wordt zeer „onstrak” = „golvend”.

In de derde plaats werden stuivertjes ontworpen zonder buitenissigheden.

II.

Op de Vz. is de centrale opening van nº. 9 of het cirkeltje van nº. 10 vervangen door het naamcijfer van H. M. de Koningin, de Kz. is vrij wel gelijk aan die der ingevoerde stuivers, de krans is voller en fijner bewerkt, de waarde-aanduiding kleiner.

De stempelsnijder moest daarvan het model reduceeren, dat gediend heeft voor de voorzijde van nº. 9 en 10, het stuk met de korenaren.

De keerzijde van dit stukje is dezelfde als die van de bronzen proeven. Daar er voor het gat een ruimte open gelaten was, moest die op dit stukje toch gevuld worden en zoo maakte hij dan een kleine W.

Thans — d. w. z. nadat afgezien was van het slaan van bronzen stuivers en het den minister aangeboden nikkelen ontwerp nº. 9 was afgekeurd — werd uitgezien naar een andere oplossing, welke men meende te zullen vinden en ook gevonden heeft door de nikkelen munten een breederen rand en meerdere dikte te geven 1), waardoor ze voldoende, zoowel van onze 25-centsstukken, als van

1) Omtrent dit laatste leze men de beschrijving der voelproeven in *Muntverslag* 1906, blz. 65 e. v.

de buitenlandsche nikkel-munten zouden te onderscheiden zijn.

12.

13.

Eerst werd een proef genomen met een van een zeer breedten rand omgeven afslag van een indisch $\frac{1}{10}$ -guldenstuk, daarna stempels vervaardigd voor een over het algemeen niet veel van ons stuivertje afwijkend type, met dergelijken rand. Fraai staat deze zeker niet en daarenboven vreesde men, dat die groote gladde oppervlakte voor reklame-doeleinden gebruikt zou worden.

Als voorbeeld haalt de *N. R. Ct.* van 19 November j.l., 1e blad B, aan: in den verkiezingstijd per kiezer een stuiver (voor één borrel?) met het omschrift: Kiest N. N.!

Ware hier geen bron van inkomsten voor den staat in te vinden geweest? Vergunning tegen item zooveel om een advertentie te plaatsen op een zeker aantal stuiverstukken?

Een volgende proef (n°. 13) toont ons hetzelfde stuk met een op den rand aan weerszijden gegraveerden krans van lauwertakjes.

Dit staat niet onaardig, doch m. i. zou hierdoor het streng-eenvoudige karakter, dat aan een munt past, er aan worden ontnomen.

Dit graveerwerk in den rand van de muntstukken, dus ook *in* den rand van de poinçonnen, zou op de stukken in het gebruik *niet* spoedig afslijten, doch eerder steeds duidelijker worden doordat die lijnen zich zouden vullen met vuil en aanslag. Op de stempels komen ze dus „en relief” voor en daarop zouden ze tijdens het munten wel spoedig afslijten en een groot stempelverbruik veroorzaken, terwijl deze stempels door dit graveerwerk *op* den rand, daardoor tijdens de vervaardiging langduriger geperst moeten worden dan normale stempels. Het stuk zelf ziet er vreemd en veel te samengesteld uit. De eigenlijke gravure komt daarop geheel niet tot haar recht, doordat het te vullen cirkelvlak slechts ± 10 mM. diameter heeft. Het geheel heeft hierdoor een onrustig, peuterig voorkomen.

Dit met andere kleine technische moeilijkheden tijdens de stempelfabrikage, waren dan ook de redenen op grond waarvan de direktie deze abnormale typen niet voor verdere proefnemingen aanbeval.

Zoo als blijkt en reeds werd aangetoond in dit *Tijdschrift* (zie het artikel van Dr. C. HOITSEMIA, *een Munt-reliefmeter* in aflevering I, jaargang 1906 en het artikel van ondergeteekende in aflevering 3 jaargang 1907), is het ontwerpen en vervaardigen van een nieuw muntmateriaal een zeer samengestelde bezigheid, die al de krachten van een ondervindingrijk muntgraveur in beslag neemt.

Zeer eigenaardig is het, dat dit moeilijk terrein met een zekere voorliefde betreden wordt door personen, welke op een dergelijke ondervinding niet de minste aanspraak kunnen maken.

Dat hun invloed zeer ongunstig werkt, ziet men aan de talrijke zeer slechte munten der verschillende landen.

Deze resultaten geven duidelijk te kennen, dat deze werkzaamheden onder geheel verkeerde invloeden plaats hadden, want het is niet aannemen dat landen als Frankrijk, Engeland, België geene goede krachten op dit gebied zouden kunnen aanwijzen!

Als voorbeeld beschouwe men de $\frac{1}{2}$, 1 en 2 francs in België naar het ontwerp van den beeldhouwer VINÇOTTE. Als munt zijn deze geheel en al als jammerlijke mislukkingen te beschouwen. Het zijn verkleinde boetseerwerken, die veel te groot uitgevoerd, door de verkleinmachine totaal bedorven werden en zoo een effect opleverden; dat voor iederen medewerker in deze kwestie een voortdurende bron van ergernis moet blijven. Daarenboven zijn ze in het geheel niet berekend voor het gebruik, zoodat de stukken zeer spoedig afslijten.

Als medailleur gaf de beroemde ROTY een veel beter model voor de fransche $\frac{1}{2}$, 1 en 2 francs.

Nobel en gevoelig geboetseerd, wekt de „sèmeuse” de volle bewondering op van iederen kunstkenner! ROTY is echter medailleur en geen muntgraveur en zijne munten dragen er geheel het karakter van. Met een diep gevoel van leedwezen ziet men, dat in de cirkulatie het prachtige figuurtje zeer spoedig misvormd wordt!

De nieuwe engelsche munten hebben dezelfde eigenschappen n.l. zeer artistiek van ontwerp doch geheel en al als medaille opgevat en daardoor spoedig afgesleten te zijn door het gebruik.

Het is dus geen voldoende waarborg voor een goed resultaat zich alleen te verlaten op een groot kunstenaar. Hij moge nog zoo hoog staan, indien hij de ondervinding mist, die hem leert zijn werk naar de technische eischen in te richten, wordt zijn geniaalst uitgevoerd ontwerp hopeloos bedorven door de talrijke bewerkingen, welke noodig zijn om een volledig materiaal te vervaardigen.

CHAPLAIN, die zijn loopbaan begon als muntgraveur, wist zijn modellen voor de 20- en 10-francsstukken, zoo samen te stellen, dat het eindresultaat in ieder opzicht een groot succes genoemd kan worden!

Bezwaarlijk zal men onder de hedendaagsche munttypen voorbeelden vinden, die op zoo'n volmaakte wijze de technische en artistieke eischen van een muntstuk in zich vereenigen.

Met de toen juist in de maak zijnde $\frac{1}{10}$ -guldenstukken voor Nederlandsch Oost-Indië werd nu een proef genomen, hoe een stukje met smalleren, maar toch voldoende breedten rand er ongeveer zou uitzien. Deze proefneming mag als goed geslaagd beschouwd worden, althans nu volgen de proeven van reeds zeer veel met het ten langen leste ingevoerde stuivertje overeenkomende stukken, waarbij aan den door deze proef gevonden rand, die ook ons stuivertje vertoont, wordt vastgehouden.

Wij beelden ze met het ingevoerde 5-centsstuk af.

14.

15.

16.

Nº. 14 en 15 vertoonen een van nº. 16 (het ingevoerde stuk) afwijkende kroon, die van nº. 14 is geheel dicht, die van nº. 15 open gewerkt; het opschrift NEDERLAND staat bij nº. 14 hooger, dan bij nº. 15 en 16, wat niet zoo goed voldoet, het eikeloof onder het opschrift bij nº. 14 is bij nº. 15 en 16 vervangen door onder de kroon uitkomende, golvende linten; ook dit is eene aanmerkelijke verbetering. De Vz. van nº. 14 is te vol, op nº. 15 en 16 is alles lossier.

Op nº. 16 is alleen veranderd de op nº. 15 voorkomende kroon, zulks in verband met het K. B. d. d. 10 Juli 1907, *Stbl.* nº. 181 (zie *Tijdschrift* 1907, blz. 346 e. v.). De Kz. van nº. 15 en 16 zijn gelijk, bij nº. 14 staat de waarde-aanduiding hooger, de 5 is kleiner, de letters van CENTS zijn grooter, de krans daaromheen is zwaarder, dan op de aangenomen Kz., die ontegenzeggelijk beter is.

Het eigenaardige van den nieuwen stuiver is, dat het de eerste nederlandsche munt is, die het munt- en het muntmeestersteeken niet draagt, teekens afkomstig uit den tijd, toen er meer muntplaatsen in ons land werden gevonden.

Het is zeker interessant eens zoo'n kijkje achter de schermen te mogen nemen en te zien, welk een massa werk van den stempelsnijder wordt gevorderd, eer de eerste goedgekeurde stempel gereed is!

Ten slotte was de vraag te beantwoorden of de nieuwe muntstukjes van zuiver nikkel of z. g. muntnikkel (75 % koper en 25 % nikkel) zouden worden geslagen.

Zuiver nikkel is harder, de stukken behouden langer een schoon, blank uiterlijk, doch het geeft aanleiding tot grooter stempelverbruik en hoogere fabrikatiekosten.

Bij het muntnikkel krijgt, door het oxydeeren van het daarin aanwezige koper, het z. g. vuil worden der munten, de gravure oogenschijnlijk meer relief 1), terwijl deze bij de zuiver nikkelen stukken, 2) die geen kleurschakeeringen vertoonen, plat en doodsch blijft, daarenboven is zuiver nikkel zóóveel duurder, dat de meerdere fabrikatiekosten rentegevend belegd, binnen 15 jaar een kapitaal zouden vormen, groot genoeg om de oorspronkelijke aanmunting geheel te vernieuwen, terwijl de levensduur van muntnikkelen stukken veel langer is dan 15 jaar, waarom tot het slaan van stuivers in muntnikkel werd besloten.

Tekst door W. K. F. ZWIERZINA, technische bijzonderheden (kleine letter) door J. C. WIENECKE.

1) Duitschland, België.

2) Frankrijk, Oostenrijk, (Zwitserland en Italië hebben munten in beide metalen).